

СТАТТЯ НОМЕРА

ЮРИДИЧНІ НАУКИ

УДК 343.148:347.948:159.9.072.42

Я. М. КАРАЧЕВЦЕВ,

помічник адвоката (м. Харків)

ВИЗНАЧЕННЯ РОЗМІРУ ПРЕЗЮМОВАНОЇ МОРАЛЬНОЇ ШКОДИ У СВІТЛІ АДАПТАЦІЇ МЕТОДИКИ О. М. ЕРДЕЛЕВСЬКОГО ДО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ

На підставі узагальнення практики Європейського суду з прав людини в частині призначення справедливої сатисфакції моральної шкоди, яка, згідно з чинним законодавством, має враховуватись у судовій практиці України, та шляхом зіставлення рівнів стресу за основними стресогенними факторами, які були виявлені американськими вченими Томасом Холмсом і Річардом Рейхе, презюмованої моральної шкоди за методикою О. М. Ерделевського з чинним законодавством України зроблено висновки щодо вдосконалення обрахування розміру презюмованої моральної шкоди потерпілим від юридичних правопорушень.

Ключові слова: моральна шкода, методика О. М. Ерделевського, презюмована моральна шкода, рівні стресу.

Karachevtsev, Ya.M. (2017), "Determining the size of presumptuous moral harm in the light of the adaptation of A. N. Erdelevskiy methodology to the legislation of Ukraine" ["Vyznachennia rozmiru preziumovanoi moralnoi shkody u svitli adaptatsii metodyky O. M. Erdelevskoho do zakonodavstva Ukrainy"], *Pravo i Bezpeka*, No. 2, pp. 6–12.

Постановка проблеми. Актуальність тематики, що є предметом дослідження, полягає в тому, що ні юридична практика України, ні цивільне право, ні кримінальне право не встановили єдиних критеріїв щодо встановлення розміру відшкодування моральної шкоди. Відсутність алгоритму відшкодування моральної шкоди сприяє неоднаковому застосуванню норм матеріального права. У представленій статті автор ставить своєю метою визначення розміру презюмованої моральної шкоди з урахуванням практики Європейського суду з прав людини щодо призначення справедливої сатисфакції шляхом зіставлення її з виявленими американськими докторами Т. Холмсом і Р. Рейхе рівнями стресу та співвідношенням отриманих результатів і підходу до визначення розміру моральної шкоди, що запропонований російським ученим О. М. Ерделевським, оскільки на цей час немає робіт, які би враховували відмінність законодавства України від законодавства Російської Федерації, на базі якого була апробована і використовується методика О. М. Ерделевського.

Аналіз останніх досліджень. Розглядом і аналізом визначення розміру моральної шкоди займалися такі вчені: С. А. Агафонов, О. М. Ер-

делевський, В. Д. Черданчук, С. М. Антосик, О. М. Кокун та інші. З приводу визначення розміру моральної шкоди думки науковців поділяються на три великих групи: одні визначають лише право суду на власний розсуд вирішувати це питання (С. О. Беляцкін, Ю. І. Гамбаров), інші переконані в необхідності розроблень певних калькуляцій чи схем (С. А. Агафонов, О. М. Ерделевський), а деякі є прихильниками певного симбіозу першого та другого підходів (Е. О. Зернова).

Виклад основного матеріалу. Відповідно до положень ст. 32, 56, 62 Конституції і норм Цивільного кодексу України фізичні та юридичні особи мають право на відшкодування моральної (немайнової) шкоди, заподіяної внаслідок порушення їхніх прав і свобод та законних інтересів. Установлене Конституцією та законами України право на відшкодування моральної (немайнової) шкоди є важливою гарантією захисту прав і свобод громадян та законних інтересів юридичних осіб, а також одним із засобів захисту порушених цивільних прав та інтересів, які передбачені ст. 16 ЦК [1, с. 38].

Для оцінки розміру нематеріального збитку російським ученим О. М. Ерделевським запропоновано використовувати поняття презюмованої

моральної шкоди, яке він визначає як «страждання, які повинна відчувати (тобто не може не відчувати) «середня», «нормально» реагуюча людина на вчинене щодо неї протиправне діяння. По суті презюмована моральна шкода відображає суспільну оцінку наслідків протиправного діяння» [2, с. 127]. Саме цей розмір шкоди покладено в основу методики О. М. Ерделевського.

Для обчислення дійсної моральної шкоди О. М. Ерделевський пропонує використовувати таку формулу:

$$D = d * f_v * i * c * (1 - f_s), \text{ де}$$

D – розмір компенсації дійсної моральної шкоди;

d – розмір компенсації презюмованої моральної шкоди;

f_v – ступінь вини заподіювача шкоди, при цьому $0 < f_v < 1$;

i – врахування індивідуальних особливостей потерпілого, при цьому $0 < i < 2$;

c – врахування фактичних обставин заподіяння шкоди, що заслуговують на увагу, при цьому $0 < c < 2$;

f_s – ступінь вини потерпілого, при цьому $0 < f_s < 1$.

Згідно з методикою О. М. Ерделевського $f_v = 0,25$ – при наявності простої необережності; $f_v = 0,5$ – при наявності грубої необережності; $f_v = 0,75$ – при наявності непрямого умислу; $f_v = 1,0$ – при наявності прямого умислу.

Шляхом узагальнення судової практики Європейського суду з прав людини в частині призначення справедливої сатисфакції моральної шкоди за виданням [3] та іншими джерелами було виявлено, що середня компенсація презюмованої моральної шкоди за смерть близької людини становила 30 000 євро у 2011 р., що за курсом 2011 р. на момент винесення рішень становить 300 прожиткових мінімумів (далі – ПМ), розрахованих згідно із законодавством України. Така закономірність щодо зіставлення презюмованої моральної шкоди з розміром 300 прожиткових мінімумів просліджується і в наступні роки. Відповідно до таблиці значущості факторів, що викликають стрес (вона ж – Оціночна шкала труднощів пристосування до соціальних змін – Social Readjustment Rating Scale), яка розроблена докторами Холмсом і Рейхе, смерть близької людини відповідає 63 балам стресу [4; 5, с. 546–547]. Відповідно до методики О. М. Ерделевського спричинення

смерті близькій людині відповідає 0,3 умовним одиницям (далі – у.о.) відшкодування моральної шкоди [2, с. 134].

Таким чином, 1 у.о. відшкодування моральної шкоди відповідає 1000 ПМ України, розрахованим відповідно до закону України «Про прожитковий мінімум» у цінах на поточний рік. У той же час згідно з методикою О. М. Ерделевського 1 у.о. відповідає 720 мінімальним заробітним платам (далі – МЗП) Російської Федерації.

Зіставлення розмірів 1000 ПМ України із 720 МЗП Росії з урахуванням валютного курсу гривні до рубля показує рівність цих величин із незначним відхиленням (до 6%). Також відповідно до валютного курсу гривні до євро 300 ПМ України відповідають грошовій величині 30 000 євро компенсації моральної шкоди за рішеннями ЄСПЛ із незначним відхиленням (до 5%).

Таким чином, врахування вимог чинного законодавства України та практики ЄСПЛ стосовно України не набагато відрізняється від співвідношення відшкодування моральної шкоди у відносних одиницях, що свідчить про наукову та економічну обґрунтованість обраного показника. Окрім того, автором цієї статті запропоновано переводити умовні одиниці спричинення моральної шкоди у розмір прожиткового мінімуму України для працездатної особи, оскільки ця величина є відносно сталою і залежить від індексу інфляції, у той час як розмір мінімальної заробітної плати згідно з чинним законодавством має бути не меншим від прожиткового мінімуму. В міру зростання економічного благополуччя держава може збільшувати співвідношення мінімальної заробітної плати до прожиткового мінімуму, а тоді необхідно вносити зміни в методику розрахунку нематеріальної шкоди. Так, з урахуванням індексу інфляції розмір мінімальної заробітної плати в Україні з 2003 по 2013 рік збільшився у 2,6 рази у зв'язку з поліпшенням економічного становища в державі, у той час як прожитковий мінімум із врахуванням інфляції мав коливальні відхилення з максимальними значеннями від -14% (у 2009 р.) до +29% (у 2013 р.). До речі, в Російській Федерації розмір мінімальної заробітної плати є меншим від прожиткового мінімуму (становить 54% від нього), і до цього часу всеросійські профспілки вимагають від уряду урівняти ці показники.

Також автором запропоновано зменшити умовний розмір відшкодування моральної

шкоди за спричинення тілесного ушкодження середньої тяжкості із 0,30 до 0,25 у.о., оскільки відповідно до Оціночної шкали труднощів пристосування до соціальних змін за Холмсом і Рейхем серйозна травма або захворювання відповідає 53 балам стресу.

Пропонується 100 балів стресу прирівняти до 0,48 у.о. спричинення моральних страждань, а 1 у.о. спричинення моральних страждань прирівняти до 1000 ПМ. Тобто 1 бал стресу за Т. Холмсом і Р. Рейхе відповідає 4,8 ПМ України або 0,0048 у.о. презюмованої моральної шкоди.

Також автор пропонує з урахуванням чинного законодавства України збільшити розмір одиниць співвідношення моральної шкоди в разі завдання легких тілесних ушкоджень із 0,03 у.о. (О. М. Ерделевський) до 0,06 у.о. Це пов'язано з тим, що легким тілесним ушкодженням визнається розлад здоров'я із втратою тимчасової працездатності від 6 до 21 днів (тобто у середньому 13,5 днів), або із втратою загальної працездатності не більше як 10 % (тобто в середньому 5 %). Середнє тяжке ушкодження відповідає лікуванню більш ніж 21 день або втраті загальної працездатності від 10 % до 33 % (що становить у середньому 21,5 %). Тяжке тілесне ушкодження відповідає втраті загальної працездатності більш як на 1/3, що в середньому становить 66,5 %.

Указані пропорції підтверджують, що тяжкому тілесному ушкодженню відповідає 0,80 у.о. моральної шкоди, які і вказані в таблиці О. М. Ерделевського.

З указаних пропорцій можна зробити висновок, що 1 дню тимчасової втрати працездатності внаслідок протиправної поведінки заподіювача шкоди відповідає 0,005 у.о. моральної шкоди, а 1 % втрати загальної працездатності відповідає 0,012 у.о. моральної шкоди.

Автор пропонує 1 день душевних страждань, яких фізична особа зазнала у зв'язку з протиправною поведінкою щодо неї самої, оцінювати в розмірі 1/10 частини від моральної шкоди, яка завдається під час страждань протягом 1 дня тимчасової втрати працездатності. Тобто величині 0,0005 у.о. дорівнює 0,5 ПМ у зв'язку із певними міркуваннями. Так, згідно з методикою О. М. Ерделевського інше ущемлення прав і свобод людини і громадянина відповідає 0,05 у.о. моральної шкоди, що дорівнює 36 МЗП. Відповідно до рівнів стресу за Т. Холмсом і Р. Рейхе незначне порушення закону відповідає 11 балам стресу за рік, або

згідно із встановленою пропорцією 0,0528 у.о. презюмованої моральної шкоди. Три місяці (що згідно із ЦПК є максимальним строком розгляду цивільної справи) моральних страждань будуть відповідати 0,046 у.о. моральної шкоди. Виплата моральної шкоди не за подію спричинення моральної шкоди, а за період, протягом якого особа переживала моральні страждання, пов'язані з порушенням її прав, на нашу думку, більшою мірою відповідатимуть чинному законодавству і будуть стимулювати правопорушника вчасно відновити порушені права. Після спливу 3 місяців до 1 року з моменту порушення права і до його відновлення пропонується застосовувати коефіцієнт 0,3 (тобто 0,00015 у.о. за 1 день моральних страждань), оскільки особа пристосовується до стресу, а після 1 року – коефіцієнт 0,1 (тобто 0,00005 у.о. за 1 день моральних страждань).

Що стосується відшкодування моральної шкоди, завданої злочином, то за принцип побудови таблиці відповідностей правопорушення презюмованому рівню моральної шкоди, на нашу думку, можна взяти принцип пропорційності тяжкості злочину, який визначається санкцією відповідної статті та правилами складання покарань [6].

Шляхом обчислення середніх значень для тяжких тілесних ушкоджень, тілесних ушкоджень середньої тяжкості, легких тілесних ушкоджень та з урахуванням практики ЄСПЛ виведено формулу, що 1 рік позбавлення волі відповідає 0,11 у.о. моральної шкоди або 110 ПМ.

Далі можна визначити моральну шкоду через правила складання покарань, відповідно до яких 1 дню позбавлення волі відповідає 2 дні обмеження волі або 8 годин громадських робіт.

Таким чином, моральна шкода при призначенні покарання у вигляді 1 року обмеження волі відповідатиме 0,055 у.о. моральної шкоди або 55 ПМ.

6 місяцям виправних робіт відповідатиме 0,009 у.о. моральної шкоди або 9 ПМ.

1 місяцю арешту відповідатиме 0,0046 у.о. моральної шкоди або 4,6 ПМ.

60 годинам громадських робіт відповідатиме 0,0023 у.о. моральної шкоди або 2,3 ПМ.

Враховуючи вищевикладене, можна запропонувати таку таблицю для рівнів відшкодування презюмованої моральної шкоди з урахуванням вимог чинного законодавства України (другий і третій стовпчики вказані для порівняння з методикою О. М. Ерделевського):

Правопорушення	Розмір компенсації			
	За методикою О. М. Ерделевського		З урахуванням вимог чинного законодавства України	
	У.о.	МЗП	У.о.	ПМ
Спричинення тяжкого тілесного ушкодження	0,80	576	0,80	800
Те саме, вчинене з особливою жорстокістю, знуцаннями або муками для потерпілого	1,00	720	Немає статті в КК	Немає статті в КК
Те саме, вчинене способом, що має характер особливого мучення, або вчинене групою осіб, а також з метою залякування потерпілого або інших осіб, чи з мотивів расової, національної або релігійної нетерпимості, або вчинене на замовлення, або таке, що спричинило смерть потерпілого	Немає статті в КК	Немає статті в КК	0,94	940
Середньої тяжкості тілесне ушкодження	0,30	216	0,25	250
Легке тілесне ушкодження	0,03	24	0,06	60
Побої	0,025	18	0,0135	13,5
Катування	0,30	216	0,385	385
Погроза вбивством	0,20	144	0,0825	82,5
Зараження венеричною хворобою	0,05	36	0,165	165
Зараження вірусом імунодефіциту людини чи іншої невиліковної інфекційної хвороби	0,50	360	0,22	220
Незаконне позбавлення волі	0,30	216	0,22	220
Те саме, із завданням фізичних страждань	0,50	360	0,33	330
Згвалтування	0,60	432	0,44	440
Те саме, що спричинило тяжку шкоду	1,5	1080	1,375	1375
Дискримінація громадянина	0,20	144	0,165	165
Порушення недоторканності житла	0,025	18	0,011	11
Порушення таємниці листування, телефонних розмов, телеграфної чи іншої кореспонденції, що передаються засобами зв'язку або через комп'ютер	0,03	24	0,011	11
Незаконне звільнення з роботи	0,1	72	0,036	36
Підміна дитини	0,50	360	0,33	330
Спричинення смерті близької людини	0,30	216	0,30	300
Те саме, вчинене з особливою жорстокістю	0,80	576	1,375	1375
Наруга над тілом або місцем захоронення	0,025	18	0,22	220
Притягнення невинного до кримінальної відповідальності	0,50	360	0,33	330
Те саме з обвинуваченням у вчиненні тяжкого злочину	1,00	720	0,825	825
Завідомо незаконне затримання	0,20	144	0,11	110
Примушення давати показання	0,30	216	0,22	220
Ті самі дії, поєднані із застосуванням насильства або із знуцанням над особою, за відсутності ознак катування	0,80	576	0,605	605

Шляхом узагальнення формули для обчислення розміру моральної шкоди, запропонованої О. М. Ерделевським, можна ввести для використання таку формулу:

$$D = d * f_v * \prod(i) * \prod(c) * (1 - f_s), \text{ де}$$

D – розмір компенсації дійсної моральної шкоди;

d – розмір компенсації презюмованої моральної шкоди;

f_v – ступінь вини заподіювача шкоди, причому $0 < f_v < 1$;

П(і) – добуток коефіцієнтів індивідуальних особливостей потерпілого;

П(с) – добуток коефіцієнтів урахування фактичних обставин заподіяння шкоди, що заслуговують на увагу;

f_s – ступінь вини потерпілого, при цьому $0 < f_s < 1$.

Так, якщо експерт установить, що особа, якій заподіяно шкоду, відчувала страх, злість, горе, то за кожний прояв негативної емоції можна зіставити презюмуючий коефіцієнт збільшення розміру моральних страждань, рівний 1,2. Таким чином, у разі встановлення трьох негативних емоційних відхилень їх добуток становить: $1,2 * 1,2 * 1,2 = 1,728$. Експерт може відхилитися від презюмуючого коефіцієнта, якщо вплив на особу негативного фактора є більш або менш значним. Якщо особа відчуває радість, задоволення або інші позитивні емоції, то презюмуючий коефіцієнт зменшення розміру моральних страждань можна ввести рівний 0,8.

Так, за кожну якісну шкалу негативного стану можна зіставити коефіцієнт 1,2, а позитивного стану – 0,8.

Для низького показника страху (0–20 %) такий коефіцієнт дорівнюватиме $0,8 * 0,8 = 0,64$. Для пониженого (21–40 %) – 0,80, для середнього (41–60 %) – 1,00, для підвищеного (61–80 %) – 1,20, для високого (81–100 %) – $1,2 * 1,2 = 1,44$. Для різних показників за шкалою депресії Бека за аналогією відсутності депресивних розладів відповідатиме коефіцієнт 1,00, легкій депресії – 1,20, помірній депресії – $1,2 * 1,2 = 1,44$, вираженій депресії – $1,2 * 1,2 * 1,2 = 1,728$, тяжкій депресії – $1,2 * 1,2 * 1,2 * 1,2 = 2,0736$. Низькому показнику відчуття радості відповідатиме коефіцієнт 1,44, пониженому – 1,20, середньому – 1,00, підвищеному – 0,80, високому – 0,64.

При цьому презюмуючий коефіцієнт підвищення за кожну подію становить 1,2, а понижувальний – 0,8. Зазначимо, що експерт може відходити від цих коефіцієнтів, надавши відповідні мотиви.

Встановлення прив'язки розміру моральної шкоди до рівнів стресу, які відчуває людина внаслідок соціальних змін, також обумовлена й тим, що, на думку С. В. Васильєва, «причиною страждань є не відсутність певних майнових благ сама по собі, а зміна соціального становища або самооцінки людини внаслідок применшення майнових благ» [7, с. 117].

Відповідно до сучасних поглядів на стрес, він являє собою стан сильного і тривалого психологічного напруження, яке виникає в люди-

ни, коли її нервова система одержує емоційне перевантаження. Стрес дезорганізує діяльність людини, порушує нормальний хід її поведінки. Стрес, особливо якщо він є частим і тривалим, робить негативний вплив не тільки на психологічний стан, але й на фізичне здоров'я людини. Він є головним «фактором ризику» при прояві і загостренні таких захворювань, як серцево-судинні та захворювання шлунково-кишкового тракту. Будь-яка несподіванка, яка порушує звичний плин життя, може бути причиною стресу. При цьому, як зазначає Г. Сельє, не має значення, приємною чи неприємною є ситуація, з якою ми зіткнулися. Має лише значення інтенсивність потреби в перебудові або в адаптації [8, с. 243]. З точки зору деліктного права юридично значущою подією для відшкодування моральної шкоди є протиправна поведінка винної особи, яка призвела до появи у потерпілої особи негативних наслідків [7; 9].

На нашу думку, слушно погодитися з В. В. Нагаєвим про те, що для визначення розміру компенсації слід враховувати не вид (характер) моральних або фізичних страждань, а характер і значущість тих нематеріальних благ, яким заподіяно шкоду, оскільки саме вони і визначають величину завданої моральної шкоди. Компенсація за перенесені страждання може бути виражена у грошах як своєрідний штраф, який стягується із заподіювача шкоди на користь потерпілого і призначений для згладжування негативного впливу на його психіку. Оскільки глибина страждань не піддається точному виміру, а в грошах не вимірювана у принципі, не можна говорити про будь-який еквівалентний розмір компенсації. Однак розумно і справедливо припустити, що більший глибині страждань має відповідати більший розмір компенсації. В основу методу оцінки розміру компенсації розміру моральної шкоди покладено принцип захисту і дотримання прав і свобод людини, які є найвищою цінністю для держави. Найбільш жорсткою мірою відповідальності, яка застосовується державою за скоєне правопорушення, є кримінальне покарання. У зв'язку з тим можна припустити, що зіставлення максимальних санкцій і норм Кримінального кодексу, що передбачають відповідальність за злочинні посягання на права людини, найбільш об'єктивно відображає значущість цих охоронюваних правовими нормами благ. Це приводить до необхідності використовувати вказані співвідношення для визначення пропорційності компенсацій презюмованої моральної шкоди й порушень відповідних прав [9, с. 127].

Перспективи подальших досліджень. У майбутньому планується продовжити зіставлення практики ЄСПЛ щодо встановлення справедливої сатисфакції з рівнями стресу, що відчуває особа, за Т. Холмсом і Р. Рейхе та запропонованими О. М. Ерделевським умовними одиницями оцінки моральної шкоди, а також оцінити ступінь презюмованих моральних страждань з відхиленнями в різних психологічних станах особистості з метою більш точного встановлення

розміру презюмованої моральної шкоди в грошовому еквіваленті. Актуальною також є робота в напрямку розробки методики щодо оцінювання рівнів стресу, який відчуває потерпіла особа. Крім того, планується провести зіставлення судової практики України та ЄСПЛ щодо врахування індивідуальних особливостей особи та обставин справи для визначення розміру моральної шкоди із нормами матеріального права України та з рівнями стресу, що відчуває особа.

Список бібліографічних посилань

1. Цивільний кодекс України: наук.-практ. комент. / за ред. Є. О. Харитоновна. Вид. 3-тє, перероб. та допов. Харків: Одиссей, 2007. 1200 с.
2. Эрделевский А. М. Компенсация морального вреда в России и за рубежом. М.: Форум – Инфра-М, 1997. 240 с.
3. Захист прав людини. Рішення Європейського суду з прав людини у сфері кримінального судочинства / уклад. А. О. Потьомкін. Київ: Юрінком Інтер, 2014. 760 с. (Бюл. законодавства і юрид. практики України; № 2–3).
4. Holmes T. H., Rahe R. H. The social readjustment rating scale. *Journal of Psychosomatic Research*. 1967. Vol. 11. P. 213–218.
5. Ильин Е. П. Эмоции и чувства. СПб.: Питер, 2001. 752 с.: ил.
6. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України/за заг. ред. О. М. Джужі, А. В. Савченка, В. В. Чернея. Київ: Юрінком Інтер, 2015. 1064 с. (Бюл. законодавства і юрид. практики України; № 7–10).
7. Васильев С. В. Деликтное судопроизводство (Судопроизводство о возмещении вреда): учеб. пособие. Изд. 2-е. Харьков: Одиссей, 2006. 448 с.
8. Столяренко Л. Д. Основы психологии: учеб. пособие. 15-е изд. Ростов н/Д: Феникс, 206. 672 с.
9. Нагаев В. В. Основы судебно-психологической экспертизы: учеб. пособие для вузов. М.: Юнити-Дана; Закон и право, 2000. 333 с.

Надійшла до редколегії 13.06.2017

КАРАЧЕВЦЕВ Я. М. ОПРЕДЕЛЕНИЕ РАЗМЕРА ПРЕЗЮМИРУЕМОГО МОРАЛЬНОГО ВРЕДА В СВЕТЕ АДАПТАЦИИ МЕТОДИКИ А. Н. ЭРДЕЛЕВСКОГО К ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВУ УКРАИНЫ

На основании обобщения практики Европейского суда по правам человека в части назначения справедливой компенсации морального вреда, которая, согласно действующему законодательству, должна учитываться в судебной практике Украины, и путём сопоставления уровней стресса по Томасу Холмсу и Ричарду Рейхе, презюмируемого морального вреда по методике А. Н. Эрделевского с действующим законодательством Украины сделаны выводы по совершенствованию расчёта размера презюмируемого морального вреда пострадавшим от юридических правонарушений.

Ключевые слова: моральный вред, методика А. Н. Эрделевского, презюмируемый моральный вред, уровни стресса.

KARACHEVTSEV YA. M. DETERMINING THE SIZE OF PRESUMPTUOUS MORAL HARM IN THE LIGHT OF THE ADAPTATION OF A. N. ERDELEVSKIY METHODOLOGY TO THE LEGISLATION OF UKRAINE

Based on the synthesis of the practice of European Court of Human Rights in part of the appointment of just satisfaction for moral damage, which under the current law, must be taken into account in judicial practice in Ukraine and comparing the levels of stress according to T. H. Holmes and R. H. Rahe, presumptuous moral harm by A. N. Erdelevskiy methodology with the current legislation of Ukraine, the author has made conclusions regarding the improvement of the size of the calculation of presumptuous moral harm to victims from legal offenses.

Unlike A. N. Erdelevskiy methodology, the author has offered to link moral harm not to the minimum wage, but to the subsistence minimum for able-bodied persons, since the latter indicator is more stable. It has been found out that 1 standard unit (s.u.) for the reimbursement of moral harm established by A. N. Erdelevskiy, is equal to 1000 of the minimum subsistence level determined by the law of Ukraine "On Living Wage", while in Russia 1 s.u. of moral harm corresponds to 720 minimum wages.

It has been proved that the amount of the reimbursement of moral harm for causing bodily injury of moderate severity should be reduced from 0.30 s.u. (as defined by A. N. Erdelevskiy) to 0.25 s.u.,

and the amount of compensation for moral harm for light injuries from 0.03 s.u. (according to A. M. Erdelevskiy) should be increased up to 0,06 s.u.

There is the formula for reimbursement of mental suffering related to wrongful conduct, for 1 day of suffering, for 1 day of health disorder and for 1 % of loosing of professional efficiency.

The author has suggested a formula for calculating the presumptuous moral harm, which caused by a certain offense, with the correction for Ukrainian criminal law by comparison with the sanction of the relevant Article of the Criminal Code, which considers public assessment of severity of the criminal offense.

Keywords: moral harm, A. N. Erdelevskiy methodology, presumptuous moral harm, stress levels.

ПСИХОЛОГІЧНІ НАУКИ

УДК 159.9:351.74(477)

К. В. КУДАР,

аспірантка Харківського національного університету внутрішніх справ;

ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-1925-6431>

ПСИХОЛОГІЧНА ДОПОМОГА ПРАЦІВНИКАМ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ, ЯКІ ВИКОНУВАЛИ СЛУЖБОВІ ОBOB'ЯЗКИ В НЕТИПОВИХ УМОВАХ

Описано сучасні підходи та методи психології, які застосовуються в роботі з людьми з пост-травматичними стресовими розладами, розладами адаптації тощо. Проаналізовано можливість використання самопомоги, дебрифінгу тощо в роботі з працівниками правоохоронних органів, які виконували службові обов'язки в нетипових умовах. Показано дієвість різних методів психології залежно від етапу надання психологічної допомоги та складності симптоматики. Наполягається, що психологічна самоосвіта, взяття відповідальності на себе за свій стан, оволодіння навичками правильної поведінки та позитивне мислення є важливими в реабілітації правоохоронців, які виконували службові завдання в нетипових умовах.

Ключові слова: психологічна допомога, соціально-психологічна дезадаптація, психотерапія, посттравматичні стресові розлади, антитерористична операція, АТО.

Kudar, K.V. (2017), "Psychological assistance for law enforcement officers performed their duties in the atypical conditions" ["Psycholohichna dopomoha pratsivnykam pravookhoronnykh orhaniv, yaki vykonuvaly sluzhbovi obov'iazky v netypovykh umovakh"], *Pravo i Bezpeka*, No. 2, pp. 12–17.

Постановка проблеми. Працівники правоохоронних органів, які виконують свої службові обов'язки в умовах антитерористичної операції на сході України (АТО), зазвичай не отримують належної систематичної, цілісної психологічної допомоги. Соціально-психологічна реабілітація часто зводиться до застосування розрізаних методів, які не є завершеною системою, а інколи можуть бути протилежними за своїми функціями та психотерапевтичним впливом.

Нерегулярне, несплановане використання психологічних методик самопомоги, групової та індивідуальної терапії ускладнює процес реабілітації працівників МВС, які виконували завдання службової діяльності в АТО, а відсутність належної уваги до нових потреб правоохоронців унеможливує їх адекватне пристосування до умов професійної діяльності у звичних умовах.

Мета статті – узагальнення методів психологічної допомоги працівникам правоохорон-

них органів, які виконували службові обов'язки в нетипових умовах АТО.

Виклад основного матеріалу. Перші спроби наукового осмислення психологічних проблем учасників і ветеранів війни були зроблені американськими лікарями часів Громадянської війни, у 1863 р. в Америці був створений перший військовий психіатричний госпіталь. Психічні проблеми солдат саме як наслідок бойового стресу почали розглядати російські лікарі часів Російсько-японської війни (1904–1905 рр.), які спробували діагностувати та лікувати наслідки бойового шоку в безпосередній близькості від лінії фронту. Так, у 1904 р. в Харбінському військовому госпіталі було створено відділення для душевнохворих. Г. Є. Шумков, який очолював це відділення, виявив, що такі психічні явища, як сновидіння про бойові епізоди, підвищена дратівливість, ослаблення волі й відчуття розбитості, можуть спостерігатися через кілька місяців після виходу з бою. Утома та душевні